

наділяє людину правом на розвиток. Людина має це право в силу лише того факту, що вона є людиною.

ЛІТЕРАТУРА

1. Vazac K. A 30-years Straggle // UNESCO Courier. 1977. Nov. P.19.
2. Карташкин В.А. Права человека: международная защита в условиях глобализации / В.А. Карташкин. – М. : Норма : ИНФРА-М, 2014. – 288 с.
3. Филосовский словарь / Под ред. И.Т. Фролова. – 5-е изд. – М.: Политиздат, 1987. – 590 с.
4. Декларация о праве на развитие / Резолюция 41/128 Генеральной Ассамблеи ООН ред. 04.12.1986 [Электронный

- ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_301. – Назва з екрану.
5. Загальна декларація прав людини / Офіційний вісник України. – 2008. – № 93 – Ст. 89.
 6. Африканская хартия прав человека и народов. [Электронный ресурс]. – Режим доступу: http://www.concourt.am/hr/rus/un/6_4.htm
 7. Конституція України: за станом на 21 лютого 2014 року / Відом. Верхов. Ради України. – 2014. – № 30. – Ст. 141.
 8. Вплив торговельної політики на людський розвиток. Оцінка потреб України у галузі сприяння міжнародної торгівлі. Регіональне бюро ПРООН для Європи та країн СНД. – К., 2011.
 9. Про вищу освіту: Закон України № 1556-VII від 01.07.2014 року // Відом. Верхов. Ради України. – 2014. – № 37-38 – Ст. 2004.

УДК 347.734

ЕКОНОМІЧНІ МЕТОДИ РЕГУЛЮВАННЯ ВАЛЮТНИХ ПРАВОВІДНОСИН: ПОНЯТТЯ ТА ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Старинський М. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
та банківського права
Навчально-наукового інституту права СумДУ

Анотація Статтю присвячено дослідженню економічних методів регулювання валютних правовідносин. У результаті аналізу як наукових джерел, так і практики застосування економічних методів регулювання, автор запропонував економічні методи регулювання валютних правовідносин визначити як визначена чинним законодавством держави сукупність засобів впливу на платіжний баланс держави та курс національної грошової одиниці шляхом штучного стимулювання економічної зацікавленості суб'єктів економічної діяльності, що пов'язана з обігом валюти чи валютних цінностей. При цьому застосування економічних методів регулювання валютних відносин здійснюється на підставі чинного законодавства та в межах реалізації грошово-кредитної та валютної політики держави. Також автором коротко проаналізована сутність таких найбільш застосовуваних економічних методів регулювання валютних відносин, як: валютна інтервенція; девальвація і ревальвація національної грошової одиниці; управління обліковою ставкою; диверсифікація валютних резервів (управління валютними резервами).

Ключові слова: національна грошова одиниця, валюта, валютні цінності, методи регулювання, економічні методи регулювання валютних правовідносин

Анотация Статья посвящена исследованию экономических методов регулирования валютных правоотношений. В результате анализа как научных источников, так и практики применения экономических методов регулирования, автор предложил экономические методы регулирования валютных правоотношений определить как определена действующим законодательством государства совокупность средств воздействия на платежный баланс государства и курс национальной денежной единицы путем искусственного стимулирования экономической заинтересованности субъектов экономической деятельности, связанной с оборотом валюты или валютных ценностей. При этом применение экономических методов регулирования валютных отношений осуществляется на основании действующего законодательства и в рамках реализации денежно-кредитной и валютной политики государства. Также автором коротко проанализирована сущность таких наиболее применяемых экономических методов регулирования валютных отношений, как: валютная интервенция; девальвация и ревальвация национальной денежной единицы; управление учетной ставкой; диверсификация валютных резервов (управление валютными резервами).

Ключевые слова: национальная денежная единица, валюта, валютные ценности, методы регулирования, экономические методы регулирования валютных правоотношений.

Annotation The article devoted to research of economic methods of regulation of currency relations. Havin analyzed scientific sources and of practice of application of economic regulation methods, the author proposes to determine the economic methods of regulation of currency relations as a complex of means, defined by the law of the state currently in effect, that influence the payment balance of the state and the rate of national monetary unit by artificial stimulation of economic interest of subjects of economic activity, which is connected with circulation currency or currency values.

At the same time the application of economic methods of currency relations regulation is realized on the basis of current legislation as a part of monetary, credit and currency policy implemented by the station. The author also analyzes briefly the essence of the most widespread economic methods of currency relations regulation such as currency intervention; devaluation and revaluation of national monetary unit; accounting rate management; diversification of currency reserves (currency reserves management).

Key words: national monetary unit, currency, currency values, methods of regulation, economic methods of currency relations regulation.

Актуальність дослідження. Дослідження ринкової системи загалом та ринку, як форми її об'єктивації, свідчить про те, що вона встановлює

певні межі та вимоги до діяльності держави в економічній сфері. Сьогодні функціонування ринкової системи не можна уявити без втручання держави, проте варто наголосити на тому, що існують об'єктивні межі такого втручання, вихід за які тягне за собою деформацію ринкового механізму та, як

наслідок, неефективне використання ресурсів суб'єктами економічної діяльності.

Перехід від адміністративно-командної системи державного регулювання економіки до впровадження ринкових механізмів, який відбувся в переважній більшості пострадянських держав, сприяв активному запровадженню в практику функціонування держави економічних методів державного регулювання. Як показує практика, саме економічні методи регулювання ринкових відносин є найбільш ефективними в ринкових умовах та в умовах обмежених фінансових ресурсів. При цьому найбільшу ефективність при державному регулюванні застосування економічних методів демонструє у тих сферах які мають економічну природу. Однією з таких сфер є сфера обігу валюти та валютних цінностей, розвиток якої є основою розвитку держави як незалежної та економічно могутньої.

Разом з цим, не дивлячись на надзвичайну важливість дослідження економічних методів регулювання валютних відносин для розвитку держави, представники юридичної науки у своїх дослідженнях практично не приділяли цьому питанню належної уваги. Враховуючи зазначене, *метою* статті є з'ясування поняття економічних методів регулювання валютних правовідносин, а *завданням* – надання їх загальної характеристики.

Виклад основного матеріалу. Як показує аналіз фахової економічної та юридичної літератури, дослідженням питань використання економічних методів регулювання суспільних відносин займалися переважно представники економічної науки. Представники юридичної науки почали провадити дослідження економічних методів регулювання суспільних відносин у межах дослідження проблем державного управління [8, 10, 11] та правового регулювання господарських відносин [9]. При цьому доводиться констатувати сумний факт, що незважаючи на важливість дослідження економічних методів регулювання суспільних відносин, сучасна юридична наука недостатньо приділяє уваги цій темі. Лише в окремих підручниках з адміністративного права констатується факт можливості для уповноважених державою органів в їхній діяльності використовувати економічні методи регулювання суспільних відносин, проте ґрунтовної характеристики їм не надається [1, с. 301-302].

Ураховуючи це, спробуємо з'ясувати сутність економічних методів регулювання суспільних відносин.

Практика застосування економічних методів регулювання суспільних відносин показує, що їхньою сутністю є вплив на економічні інтереси суб'єктів відносин. При цьому дослідники констатують факт об'єктивності економічних інтересів, наводячи таку аргументацію: а) економічні інтереси є об'єктивними проявами економічних суспільних відносин; б) як безпосередній прояв економічних відносин, економічні інтереси самі є об'єктивними відносинами в умовах економічної дійсності, тобто їх можна охарактеризувати як об'єктивні відносини економічного самоствердження суб'єктів; в) безпосереднім змістом економічних відносин є спроби задоволення потреб суб'єктів, що одночасно є

способом їх економічного самоствердження в системі економічних відносин суспільства; г) усвідомлення економічних інтересів є одним з моментів їх реалізації у практичній діяльності людей, що не заперечує їх об'єктивного існування [7, с. 95-96].

Ми цілком підтримуємо таку позицію і зі свого боку лише додамо, що усвідомлення економічних інтересів є рушійною силою практичної діяльності суб'єктів, а їх усвідомлення та розуміння іншим суб'єктом дає йому можливість впливати на поведінку суб'єкта інтересу. Ця теза в межах з'ясування суті економічних методів регулювання суспільних відносин є надзвичайно важливою, оскільки вона дає можливість з'ясувати механізми впливу економічних методів регулювання.

У своїй структурі механізм впливу економічних методів регулювання суспільних відносин складається з таких елементів, як економічний інтерес, зацікавленість у його реалізації (економічна зацікавленість), практична реалізація економічного інтересу. У своєму поєднанні зазначені три елементи механізму економічних методів регулювання є проявом функціонування суб'єктів в економічному плані. З'ясування та вплив на зазначені елементи дає можливість зацікавленим суб'єктами впливати на поведінку суб'єкта інтересу. Саме цим пояснюється зміст економічних методів, що не передбачає прямого впливу на підпорядковані об'єкти управління, а створює для них за допомогою економічних важелів та стимулів таку економічну ситуацію, яка б диктувала їм відповідну поведінку з метою досягнення позитивних економічних наслідків, тобто стимулювала економічну зацікавленість [3, с. 184-185].

Досліджуючи механізм економічної зацікавленості, що створюється за допомогою використання економічних методів регулювання суспільних відносин, варто зазначити, що у суспільстві діють об'єктивно існуючі економічні закони. Механізмом дії економічних законів є боротьба протилежних сторін, якостей і властивостей економічної системи, в основу яких покладені інтереси, потреби протилежних класів, соціальних верств і прошарків, а також конкурентність інтересів всередині класів. Ураховуючи те, що сучасне суспільство має в основі розвитку обмін товарами, роботами, послугами, основними економічними законами є: закон вартості, в основу якого покладено категорію еквівалентності, та закон попиту і пропозиції. Врахування зазначених економічних законів та їх використання дає можливість створювати уповноваженому державою органу механізм стимулів для необхідної поведінки підконтрольних суб'єктів.

Враховуючи зазначене, можна виділити особливості економічних методів регулювання суспільних відносин:

- управлінський вплив на керовані об'єкти здійснюється з урахуванням їх матеріальних інтересів, шляхом створення ситуацій, що зацікавлюють у необхідній поведінці виконавців;
- акти суб'єктів управління уповноважують на визначені дії;

- у керованих суб'єктів існує можливість вибору одного з декількох або багатьох варіантів поведінки;

- на підконтрольних суб'єктів у процесі використання економічних методів регулювання діють механізми економічних законів;

- під час дії економічних методів регулювання суспільних відносин включаються в дію механізми саморегуляції суб'єктів економічної активності.

Таким чином, урахувавши викладене, *економічні методи регулювання суспільних відносин* можна визначити як сукупність прийомів і способів впливу на умови здійснення економічної діяльності керованих суб'єктів у результаті якого здійснюється коригування їх поведінки.

Аналіз наукової літератури, в якій досліджуються економічні методи регулювання суспільних відносин, а також практики їх реалізації дає можливість говорити про те, що економічними засобами, що використовуються в межах економічних методів регулювання, є засоби, які передбачають використання державного економічного планування, державного економічного прогнозування, бюджетної та податкової систем, митної політики, грошово-кредитної та валютної політики.

У межах нашої розвідки зупинимось на з'ясуванні суті та змісту економічних методів регулювання валютних правовідносин.

У наукових працях, присвячених дослідженню валютних правовідносин немає єдності як у сприйнятті суті економічних методів, так і в їх характеристики. При цьому варто звернути увагу на те, що в одних дослідженнях вони називаються економічними методами регулювання [6, с. 21-23], а в інших – інструменти регулювання [5, с. 245-308]. Також слід наголосити на тому, що в літературі немає єдності навіть у виділенні кількості економічних методів регулювання валютних правовідносин.

Проте, досліджуючи практичні аспекти використання економічних методів регулювання валютних правовідносин, слід звернути увагу на таке.

Застосування економічних методів регулювання валютних правовідносин здійснюється в межах реалізації грошово-кредитної та валютної політики держави. При цьому в переважній більшості держав їх застосування здійснюють саме ті державні органи, в компетенцію яких входять зазначені повноваження щодо проведення грошово-кредитної та валютної політики. Також варто звернути увагу на те, що основною метою проведення грошово-кредитної і валютної політики є забезпечення стабільності національної грошової одиниці.

Ураховуючи основну мету грошово-кредитної та валютної політики, а також аналізуючи зарубіжний досвід функціонування державних органів у сфері їх реалізації, можна з впевненістю говорити про те, що в переважній більшості держав основним органом, до компетенції якого входять повноваження на проведення грошово-кредитної та валютної політики, є центральний банк.

Така модель структури уповноважених державою органів, в якій існує єдиний уповноважений орган – центральний банк, який проводить грошово-кредитну і валютну політику держави, була прийнята

практично всіма пострадянськими державами, в тому числі і Україною. Також варто звернути увагу на те, що застосування економічних методів здійснюється не лише в межах компетенції уповноваженого органу, а й на підставі чинного законодавства. В розвинених державах їх застосування чітко регламентоване параметральними показниками, що закріплені в чинних нормативних актах. Тому позиція, відповідно до якої економічні методи регулювання базуються безпосередньо на об'єктивних економічних закономірностях суспільного розвитку і їх унормування правом неможливе, не відповідає об'єктивній дійсності. Це пояснюється тим, що економічні методи застосовують уповноважені органи, які діють на підставі чинного законодавства, і їх діяльність, пов'язана із застосуванням економічних методів регулювання суспільних відносин, також регламентована.

Виходячи з цього, можна запропонувати сприймати *економічні методи валютного регулювання* як визначену чинним законодавством держави сукупність засобів та способів впливу на платіжний баланс держави та курс національної грошової одиниці шляхом штучного стимулювання економічної зацікавленості суб'єктів економічної діяльності, що пов'язана з обігом валюти чи валютних цінностей.

Досліджуючи та аналізуючи практику застосування економічних методів регулювання валютних правовідносин у розвинених державах можна з впевненістю констатувати, що найбільш дієвими, ефективними та такими, що найчастіше використовуються є:

- валютна інтервенція;
- девальвація і ревальвація національної грошової одиниці;
- управління обліковою ставкою (дисконтна (облікова) політика);
- диверсифікація валютних резервів (управління валютними резервами).

Валютна інтервенція. Валютна інтервенція – це пряме втручання центрального банку в операції на валютному ринку з метою регулювання курсу національної валюти через операції з купівлі-продажу іноземних валют [4, с. 139].

Механізм впливу валютної інтервенції пов'язаний з використанням економічного закону попиту і пропозиції. Саме вплив на попит чи пропозицію іноземної валюти дає можливість уповноваженому державою органу здійснювати коригування курсу національної грошової одиниці. Спрямованість валютної інтервенції визначається тим, яка мета стоїть перед центральним банком – підвищити чи знизити обмінний курс національної валюти. Так, із метою підвищення курсу національної валюти центральний банк в обмін на національну валюту продає іноземну валюту, коли її пропозиція на ринку є недостатньою. Завдяки цьому обсяги національної валюти порівняно з іноземною на ринку зменшуються, а тому її «ціна» (у вигляді обмінного курсу) зростає.

Центральний банк скуповує іноземну валюту, щоб знизити обмінний курс національної грошової одиниці, коли є її надлишок пропозиції на ринку. У результаті обсяги іноземної валюти на ринку

зменшуються, а національної грошової одиниці збільшуються, а відтак знижується її «ціна» - валютний курс.

Девальвація і ревальвація національної грошової одиниці.

Девальвація (англ. devaluation) - це зниження обмінного курсу національної грошової одиниці щодо іноземних валют або міжнародних розрахункових одиниць.

Об'єктивною передумовою девальвації є завищення офіційного валютного курсу порівняно з реальною купівельною спроможністю національної грошової одиниці. Якщо, скажімо, темпи інфляції в одній країні вищі, ніж в іншій, то купівельна спроможність її валюти буде нижчою, а відтак і обмінний курс потребує зниження, оскільки відображає вже меншу кількість товарів і послуг, які можна придбати за цю валюту. Це означає, що національна валюта знецінюється швидшими темпами за іноземну, її купівельна спроможність стає нижчою, а тому вона має бути девальвована.

За умов золотого стандарту, коли у грошових одиницях різних країн офіційно фіксувався вміст золота, а паперові гроші були розмінними в тій чи іншій формі на дорогоцінний метал, девальвація була одним з основних видів грошової реформи і стабілізації внутрішнього грошового обігу в країні. Сутність девальвації полягала у зменшенні офіційного золотого вмісту національної валюти і підвищенні ціни на дорогоцінний метал. При цьому необхідність девальвації була зумовлена надмірним випуском паперових грошових знаків (зокрема в періоди воєн та соціальних потрясінь).

У сучасних умовах, коли в обігу перебувають нерозмінні на золото кредитні гроші, девальвація втратила своє значення як метод стабілізації внутрішнього грошового обігу і є виключно інструментом валютної політики, яким передбачає зниження офіційного обмінного курсу національної валюти. Крім того, сучасне розуміння терміну «девальвація» включає також і порівняно тривале та значне зниження ринкового курсу національної грошової одиниці.

Протилежним за дією до девальвації інструментом реалізації валютної політики є ревальвація.

Ревальвація (англ. revaluation) - це підвищення курсу національної валюти щодо іноземної та міжнародних валютних одиниць.

Об'єктивною передумовою для ревальвації є нижчі темпи інфляції у країні порівняно з іншими країнами. У результаті купівельна спроможність національної грошової одиниці виявляється заниженою порівняно з іноземними, що вимагає підвищення офіційного обмінного курсу національної валюти. Це означає, що іноземні валюти знецінюються швидше за національну, а тому вона підлягає ревальвації.

У сучасних умовах термін «ревальвація» також означає тривале підвищення курсу національної валюти щодо іноземних валют на фінансових ринках [2].

У практичному плані девальвація і ревальвація національної грошової одиниці здійснюється шляхом прийняття уповноваженим державою органом

відповідного нормативного акту, в якому фіксується новий курс. Саме цей нормативний акт є основою, на базі якої виникають бажані для держави наслідки.

Управління обліковою ставкою.

Управління обліковою ставкою як економічний метод регулювання валютних відносин у літературі також називають дисконтною політикою. Дисконтна політика – це система заходів центрального банку щодо встановлення і періодичної зміни офіційної облікової ставки за кредитами, що надаються комерційним банкам, із метою впливу на динаміку валютного курсу, стан платіжного балансу і рух капіталів, а також динаміку кредитних вкладень, грошової маси і цін. Дисконтну політику іноді називають політикою облікової ставки або просто процентною політикою.

Поняття облікової ставки історично пов'язане з діяльністю центрального банку з переобліку векселів, представлених комерційними банками, з метою відновлення ресурсів, вкладених у кругообіг капіталів підприємств реального сектору, тобто, по суті, рефінансування. У такому аспекті облікова ставка – це сума відсотка, тобто дисконт (звідси і назва), що отримується центральним банком за час від представлення векселя до моменту його погашення.

Нині зміст операцій центрального банку з рефінансування розглядається здебільшого у ширшому контексті та включає не лише купівлю векселів (переобліковий кредит) чи позики під заставу цінних паперів (ломбардний кредит), а й процес надання всіх різновидів кредитів центрального банку комерційним банкам. Тому облікову ставку можна розглядати як основну (базову) норму процента, що стягується центральним банком при наданні позик комерційним банкам. По суті, це визначена центральним банком ціна грошей у процесі їх первинної емісії, здійснюваної шляхом кредитування комерційних банків.

Реалізація дисконтної політики центрального банку має як внутрішній, так і зовнішній аспект. Внутрішній аспект пов'язаний із впливом на динаміку внутрішніх кредитів, грошової маси, цін та сукупного попиту й уже опосередковано – на валютний курс. Зовнішній аспект передбачає вплив на міжнародний рух капіталів, а відтак, безпосередньо на динаміку валютного курсу і стан платіжного балансу.

Внутрішній аспект дисконтної політики передбачає вплив центрального банку на попит і пропозицію на кредитному ринку шляхом зміни вартості наданих ним кредитів. Тим самим регулюється рівень ліквідності банківських установ, а відтак, обсяги грошової маси в країні, валютний курс, темпи інфляції і ділова активність.

Диверсифікація валютних резервів.

Диверсифікація валютних резервів – це інструмент реалізації валютної політики центрального банку, що полягає в регулюванні структури офіційних валютних резервів країни шляхом включення до їх складу іноземних валют різних держав, а також інших міжнародно визнаних платіжних інструментів.

Під валютними резервами прийнято розуміти належні державі офіційні запаси іноземної валюти, що перебувають у центральному банку, банківських

установах інших країн та міжнародних валютно-кредитних організаціях.

Безпосередньою формою розміщення валютних резервів можуть бути: а) готівка (банкноти і монети); б) залишки на депозитних рахунках у зарубіжних банках; в) цінні папери, номіновані в іноземній валюті.

Основними цілями диверсифікації валютних резервів як спеціального інструмента валютної політики є:

1) захист від валютного ризику, тобто ризику втрати коштів внаслідок коливання обмінних курсів різних валют;

2) забезпечення міжнародних розрахунків, включаючи і розрахунки за зовнішньою заборгованістю країни;

3) проведення валютних інтервенцій на ринку, для чого у складі резервів мають бути належні обсяги необхідних видів іноземних валют.

Практичний механізм застосування цього інструмента валютної політики передбачає, як правило, продаж нестабільних валют і купівлю більш стійких, а також валют, необхідних для проведення міжнародних розрахунків та інтервенцій. Хоча офіційні резерви держав складаються з іноземних валют, золота, спеціальних прав запозичення, їх головним компонентом, як правило, є одна з провідних іноземних валют, яка виконує роль резервної. Сьогодні такою валютою є долар США.

Активність центрального банку у використанні цього інструмента валютної політики обумовлюється такими чинниками:

- це рівень валютних ризиків, що визначається поточною кон'юнктурою світових фінансових ринків та перспективами короткострокових коливань обмінних курсів іноземних валют. Чим більшою є нестабільність фінансових ринків, а відтак і обмінних курсів, тим більшою є потреба у диверсифікації валютних резервів;

- на величину, склад і структуру валютних резервів, а отже і необхідність їх диверсифікації, значний вплив має стан платіжного балансу країни: його активне сальдо визначає можливості збільшення резервів, а пасивне зумовлює потребу їх використання на погашення зовнішніх боргів;

- залежно від того, чи активно використовує центральний банк девізну політику як інструмент валютного регулювання, визначаються обсяги інтервенцій на внутрішньому валютному ринку та, відповідно, величина і структура необхідних для цього валютних резервів;

- структура валютних резервів залежить від темпів зростання економіки США і країн ЄС, що визначає довіру до долара та євро як інструмента розрахунків і збереження коштів. Крім того, важливою є також роль тієї чи іншої валюти на світовому ринку позичок.

Таким чином, ураховуючи зазначене, можна сказати, що диверсифікацію валютних резервів можна більшою мірою розцінювати як допоміжний засіб регулювання валютних відносин, належне

використання якого забезпечує ефективність застосування інших основних інструментів реалізації валютної політики [4, с. 149].

Ураховуючи вищевикладене, можна зробити **висновки**.

Проведений аналіз дав можливість визначити економічні методи регулювання валютних правовідносин як визначена чинним законодавством держави сукупність засобів та способів впливу на платіжний баланс держави та курс національної грошової одиниці шляхом штучного стимулювання економічної зацікавленості суб'єктів економічної діяльності, що пов'язана з обігом валюти чи валютних цінностей. Застосування економічних методів регулювання валютних правовідносин здійснюється на підставі чинного законодавства та в межах реалізації грошово-кредитної та валютної політики держави. Досліджуючи та аналізуючи практику застосування економічних методів регулювання валютних відносин у розвинених державах, можна з впевненістю констатувати, що найбільш дієвими та ефективними є наступні: валютна інтервенція; девальвація і ревальвація національної грошової одиниці; управління обліковою ставкою (дисконтна (облікова) політика); диверсифікація валютних резервів (управління валютними резервами).

ЛІТЕРАТУРА

1. Адміністративне право України. Академічний курс: Підручник у 2-х томах: Т.1. Загальна частина / Ред. Колегія; В.Б. Авер'янов (голова). – К.: «Юридична думка», 2004. – 584 с.
2. Безкревна А.В. Вплив ревальвації гривні на макроекономічні процеси в Україні // Формування ринкових відносин в Україні. – 2006. – №4. – С. 6-9.
3. Державне управління в Україні. (навчальний посібник). За заг. ред. В.Б. Авер'янова. – К.: ТОВ «СОМІ», 1999. – 266 с.
4. Дзбюлюк О.В. Валютна політика. – Підручник. – К.: Знання, 2007. – 422 с.
5. Журавка Ф.О. Валютна політика в умовах трансформаційних змін економіки України: монографія. – Суми: Ділові перспективи; ДВНЗ «УАБС НБУ», 2008. – 349 с.
6. Кравченко Л.М. Правові засади валютного регулювання і контролю в Україні: дисс. ... канд. юрид. наук, 12.00.07. – К., 2003. – 221 с.
7. Лавриненко В.М. Проблемы социальных интересов в ленинизме. – М.: Мысль, 1979. – 373 с.
8. Лунев А.Е. Некоторые теоретико-правовые вопросы науки управления // Правовые проблемы науки управления. М.: «Юридическая литература», 1966. – С. 3-10.
9. Мамутов В.К. Регулирование отношений предприятий с вышестоящими хозяйственными органами // Правовые проблемы науки управления. М.: «Юридическая литература», 1966. – С. 146-152.
10. Танчук И.А. Правовые формы и методы руководства промышленностью // Правовые проблемы науки управления. М.: «Юридическая литература», 1966. – С. 109-118.
11. Флейшиц Е.А. Об административных и экономических методах руководства народным хозяйством // Правовые проблемы науки управления. – М.: «Юридическая литература», 1966. – С. 126-131.